

Adatok az izraelita bábaasszonyok keresztelési asszisztenciájának kérdéséhez¹

Magyarországon a 19. század elején a jellemzően kis létszámú zsidó közösségek sajátos együttélési gyakorlatok kialakítására kényszerültek. A kisebb Communitas Judeorumok bábaasszonyai például – megélhetési okok miatt – nem zárkóztak saját közösségük keretei közé, és katolikus asszonyok szülését is levezették. Jelen tanulmányom a zsidó szülésznők keresztelési asszisztenciájával, a templomba lépés jogával és a szükségkereszteléssel kapcsolatos kérdéseket veszi számba egy olyan település példáján, ahol a római katolikusok aránya a vizsgált időszakban 98–99% körül mozgott. Hogyan és miként próbáltak a zsidó szülésznők megfelelni a katolikus hagyományokban gyökerező népi szokásjog, valamint az állam és egyház sajátos, olykor egymásnak ellentmondó elvárásainak? Milyen kompromisszumok születhettek a hagyomány, a vallások szabta keretek és a megélhetési kényszer határmezsgyéjén?

A csongrádi zsidó hitközség 19. századi története egy dinamikusan fejlődő réteggöziség képét tárja elénk, mely mindössze száz év alatt jelentős politikai és gazdasági befolyásra tett szert a térségben. 1785-ben Csongrádon még kizárólag római katolikusok laktak.² Az első izraelita családok valamikor az 1790-es években érkeztek a településre. Az 1808/09. évi türelmi adó jegyzék szerint Csongrádon 4 zsidó család élt, míg a hitközségi tagok száma az egész megyét tekintve mindösszesen 32 főt tett ki.³ Füzesi Péter a 19. század második évtizedében hat családról tesz említést.⁴ A csekély lélekszám nem vetett gátat a Chevra Kadisa korai megalapításának (1806).⁵

1828-ra a csongrádi lakosok száma majdnem megkétszereződött (11.319 fő). Ekkor a kimutatásokban 25 zsidó, két görögkeleti és egy evangélikus családot tüntettek fel.⁶ Tíz évvel később a türelmi adót fizető családok száma még mindig csak 24 volt.⁷ Míg a szomszédos Szentesen azt is megtiltották a zsidóknak, hogy a város belterületén házat vásároljanak, Csongrád tucattal fogadta be azokat a vándorló zsidó családokat, kik 1848-ban a Nyitra megyei Ürménnyről felkerekedve kerestek új lakhelyet maguknak. Az ily módon felszaporodott csongrádi izraelita hitközség ekkor rendszeresítette az anyakönyvvezetést, közgyűléseiken pedig jegyzőkönyvet vezettek.⁸

A kiegyezést követő években jelentős létszámbeli növekedés volt tapasztalható. A Csongrád belterületén élő 16.772 római katolikus mellett 517 zsidó, 56 ágostai, 9 helvét és 2 görög katolikus lelket vett számba a csongrádi plébános.⁹

1 A tanulmány eredeti megjelenési helye: Glässer Norbert – Zima András szerk.: *Hagyományláncolat és modernitás. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 43; A Vallási Kultúrákutató Könyvei 11. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2014. 119–128.*

2 A külterületi lakosokat és a kisebb környező településeket (Csany, Felgyő Tés, Fehértó, Ellés) is beleszámolva. Ld. DUDÁS 1999. 26.

3 Köszönettel tartozom Oláh Zsanettnak, hogy szakdolgozatát rendelkezésemre bocsátotta. Ld. MAJZIK 2009. (kézirat)

4 CsKK TLM NA 67-2008; FÜZESI (kézirat) 1960. 189.

5 UJVÁRY 1929. 184.

6 BARTA 1980. 198.

7 Dudás Lajos adataira hivatkozik: MAJZIK (kézirat) 2009.

8 GÁT 2006. 152.

9 Nagyboldogasszony Plébániahivatal Irattára, Csongrád (Továbbiakban: NPI) *Historia Domus* I. kötet, 113. old.

Az első csongrádi rabbi neve 1860 táján bukkan fel a forrásokban. Ekkorra már befejezték az impozáns zsinagóga építését (1854) mely a mai Csemegi Károly utca 7. lakóház helyén állt.¹⁰ Az arányaiban még mindig csekély számú izraelita közösség igyekezett hatékonyan betagozódni a „katolikus tengerbe”: tiszteletben tartották a katolikus szokásokat, sajátos módon meg is tartották az ünnepeket. Erről a törekvésről tanúskodik egy 1862-ből fennmaradt újsághír mely a föltámadás napi körmenetről számol be: „Harminc zászlót, tíz keresztet, a Szent Szűz szobrát, s a koronátársulat jelvényét vitték a körmenetekben. Tarackok durrogtak, a templom körüli köz és magánházakat, még az izraelitákét is kivilágították.”¹¹ A csongrádi zsidók többsége kiskereskedelemről kereste kenyerét, ám sikeres jogtudor, újságíró, orvos, mérnök, ügyvéd és jegyző is került ki közülük. A polgári egyesületek közt igen korán ott találjuk az Izraelita Nőegyletet (1876).

A 19. század első felében már történnek utalások zsidó bábaasszony jelenlétére a településen. Mivel a maréknyi zsidó hitközség képtelen volt megélhetést biztosítani szülésznőjének, az izraelita bába – miután a plébános kioktatta a szükségkereszttel kapcsolatos tudnivalókról – katolikus asszonyoknak is felajánlotta szolgálatait. Ebből a korszakból egyedül Böhm Rozáliát ismerjük név szerint,¹² aki diplomával rendelkező, „hites izsraélita bába-mesternének” vallotta magát.¹³ Böhm Rozália rövid idő alatt népszerűvé vált Csongrádon annak ellenére, hogy két „hivatalos” városi alkalmazottal és számtalan parasztbábával konkurált.

Böhm Rozália 1841-ben keletkezett levelében arról panaszkodik a váci megyéspüspöknek, hogy a frissen hivatalába lépett Jancsovics József csongrádi plébános nem hajlandó beengedni őt a templomba. Böhm asszony kérése, hogy a régi szokáshoz hűen továbbra is jelen lehessen a kezei közt született gyermekek kereszttelőjén és az asszonyavatásokon. Levele arról tanúskodik, hogy vallásbéli különbségek korábban nem okoztak gondot, hisz a csongrádi asszonyok ugyanolyan szívesen vonultak asszonyavatásra az izraelita bábával, mint a katolikus szülésznővel.¹⁴ Böhm Rozália sérelmezte továbbá, hogy a nevezett plébános nem csak megtiltotta számára a templomba lépést, de megkísérelte rábírt arra, hogy katolikus szülők végveszedelemben lévő gyermekét – izraelita létére – szükségkeresztségen részesítse.

A katolikus egyház megkülönböztetett figyelemmel kezeli az első szentséget, mely a *communio sacrum* tagjává avatja és a szentelt vízben megnyilvánuló krisztusi szeretet erejéből megtisztítja az ősbűn terhétől sötétlő lelket. Mivel ettől a kegyelemtől a haldokló kisdedek sem

10 Az 1860-70-es években Nobel József, Hilbrun Jakab majd Weisz Lázár volt a csongrádi rabbinátság lelki vezetője. A század végén kiemelkedő jelentőségű Büchler Márton főrabbi alakja.

11 *Idők Tanúja*, 1862. április 23.

12 A levélben homályos utalást találunk arra vonatkozóan, hogy az egyik valamikori csongrádi plébános Böhm Rozália elődjét Hódmezővásárhelyre költöztette, mikor az a plébános engedélye nélkül a sekrestyébe lépett. Böhm asszony továbbá azt állította, hogy Jancsovics közvetlen elődje, Szabó plébános nem szabott neki efféle korlátokat. Így a bába elmondása alapján az a „valamikori plébános” csakis Mátyus János (1804–1825) vagy Kanyó András (1781–1802) lehet. SZENTI 1998. 542.

13 II. József 8587 sz. rendeletének értelmében 1787 után már zsidó asszonyok is jelentkezhettek a bábaképző tanfolyamokra. SZENTI 1998. 538; DEÁKY – KRÁSZ 2005. 282.

14 „Vallásom tekintetéből a honni uralkodó Keresztény Katholika Hitnek nemcsak senkit nem idegenítő, de mindenkit inkább magához édesgetni törekvő szelídséget, követőibe öntött mindenek eránt vallás különbség nélküli szeretet eránt eddigi csalhatatlan hiedelmem, és nem kis örömmel mindenkor, és mindenütt érzett tapasztalásom (stb.)” VPL APar. Cs.) 1841. június 31. Böhm Rozália bábaasszony levele.

foszthatók meg, a katolikus egyház meghatározott feltételek mellett¹⁵ a korai időktől kezdve jó-váhagyta és szorgalmazta a szükségkeresztelés gyakorlatát.¹⁶ Mivel a szükségkeresztelés nélkülözi az előírt kísérő szertartásokat, dogmatikailag külső szolgálatnak tekinthető, így érvényessége független a kiszolgáló személyétől: lehet más vallású, zsidó vagy akár pogány is. „Az előírt forma betartása és az egyház szándékaival egyezés” mellett szükséges egy tanú jelenléte, aki a későbbiekben igazolni tudja a keresztelés megtörténtét.¹⁷ A száraz-, bába-, házi, vagy János keresztelésnek is nevezett rövid szertartás paphiányos történelmi időkben, nehezen megközelíthető helyeken (tanya, hegyvidék, téli időszakban) volt különösen gyakori. Az elvégzés helyes módjáról a helyi plébános oktatta ki és eskette fel a bábaasszonyokat. Ha a gyermek életben maradt, a keresztcsülők kötelesek voltak a pap elé járulni, aki krizmával véglegesítette a gyermeket a szentségben. A Rituale Strigoniense és a Pázmány-féle nagyszombati zsinat (1629) is megerősítette, hogy háznál keresztelni csak végszükség esetén lehet.¹⁸

Mária Terézia 1731-ben hozott rendelete, mely szerint halálos veszedelemben az anyaméhben lévő magzat¹⁹ és nem katolikus szülők gyermeke is megkeresztelendő, heves tiltakozást váltott ki protestáns és zsidó körökben. Az erőszakos elkeresztelések feszültséggel terhes kora volt ez, melynek hivatalosan II. József vetett véget 1762-ben. A tilalom azonban még évtizedekkel később is megerősítésre szorult.

Mária Terézia rendelkezése végzetesen megtépázta a katolikus bábákba vetett bizalmat az izraelita közösségekben. A kényszer szülte elzárkózás következményeként olyan zsidó asszonyok vezették le a szüléseket, akik nem rendelkeztek a kellő elméleti tudással, viszont tisztában voltak a vallás szabta rituális kötelmekkel. Ezen kívánt változtatni II. József, amikor 1787-ben rendeletileg utasította a bábaképző intézeteket az arra alkalmas zsidó tanoncok felvételére. Deáky Zita megállapításával élve: „a rendelet lehetővé tette azt is, hogy a hitközségek, a kisebb-nagyobb zsidó közösségek saját bábát taníttathattak és alkalmazhattak, ezáltal a szüléshez, születéshez fűződő szokásaikat, rítusaikat zavartalanul gyakorolhatták, és a kor színvonalán gondoskodhattak

15 Rácz Sámuel 1794-ben kiadott könyvében ekképpen összegezte a *baptismus necessitatis* érvényességének feltételeit: „1-ször. Keresztény módra kívánnyon keresztelni. 2-szor. A gyermeket természetes vízzel kereszteljen. 3-szor. A víznek öntése alatt mondja: Én keresztellek téged Atyának, Fiúnak, és Szent Léleknek Nevében. 4-szer. Hogy ezen szavakból egy se maradjon ki.” Ennek módjáról a plébános oktatta ki a bábaasszonyokat. Egy 1796-ban keletkezett egri főpásztori levélben a püspök egyenesen a bábaasszonyok lelki üdvét félti, amikor a szentség kiszolgáltatásának helyes módjának oktatására szólítja fel papjait: „Hogy tehát a Bábák valaha Isten Széke előtt kemény számadásra ne húzassanak a végett, ha az ő tudatlanságuk miatt valamely halhatatlan lelkű teremtménye az Istennek örökre elveszne, szorosan intyük, hogy ezen Fő Pásztori Rendelésünkhöz magokat tökéletesen alkalmazzassák.” Mihályfi Ákos még az 1920-as években is hangsúlyozta a lelkipásztorok azirányú felelősségét, hogy a szülésznők tisztában legyenek a szükségkeresztelés helyes formájával. DEÁKY 1996. 94; DEÁKY – KRÁSZ 2005. 279; MIHÁLYFI 1926. 47.

16 „A nép bízik Isten irgalmasságában, tehát nehezen tudja elképzelni, hogy halva született, vagy kereszteletlenül elhalt gyermek elkarhozék, elessék Istennek színe látásától. E szegény lelkek is sóvárognak a megváltás után, ezért nekik is kiszolgáltatják bizonyos körülmények között a keresztiséget, még pedig a János-keresztiség formájában. Eredete ismeretlen. [...] Aki éjszakának vadján az idétlen siránczó lelkével találkozik, annak meg kell őt keresztelni.” BÁLINT 1943. 210.

17 Ld. MIHÁLYFI 1926. 46.

18 BÁRTH 2005. 148.

19 Az intrauterin keresztelésre vonatkozó rendelet gyakorlati alkalmazásáról változatos források tanúskodnak. 1870-ben a macklári anyakönyvben olvashatjuk, hogy Kovács József és Sütő Rozál István nevű gyermeke „az anyja méhében a bába által kereszteltetett, időtlen lévén csak egy órát élt.” Heves Megyei Levéltár, (Továbbiakban: HML) IV-416. 228. Macklár - Anyakönyv. Bejegyzés kelte: 1870. augusztus 17. Bálint Barbara csongrádi asszony szülés közben életét veszítette, így Fekete Farkas leánya „in momento expiravit” (sic!) a méhben rekedt magzatot megkeresztelte. NPI Születési anyakönyv, 1783. augusztus 9.

az egészségügyi ellátásról az anya és a gyermek körül.”²⁰ Feltehetően a csongrádi Böhm Rozália egy ilyen intézetben szerezte diplomáját valamikor az 1810–1820-as években.

Ugyan Jancsovics József plébános Böhm Rozáliát eltiltotta a kereszteleési asszisztenciától, megkövetelte, hogy az előírt módon bábakeresztségben részesítse az életképtelennek látszó katolikus gyermekeket. Miután a bába elutasította a felszólítást („Nem keresztelehetek, mivel nem hiszem a keresztséget”) a plébános konverzációra bízta, melyet a Böhm asszony önérzetesen megtagadott.²¹ A szóváltást követően a plébános haragjában azt is megtiltotta, hogy Böhm asszony a továbbiakban jelen legyen a kereszteni nők szülésénél. A büntetés komolyságát hangsúlyozva nem késlekedett a templomban is kihirdetni a szentenciát.²²

A plébános döntése Böhm asszonyra nézve a hivatalvesztéssel volt egyenértékű. A hitű katolikus parasztasszonyok ugyanis csak a szentségi asszisztenciával együtt tartották teljesnek a szülésznő szolgálatait. Egy fél évszázaddal későbbi, dusnoki (Bács-Kiskun megye) konfliktust hoznék párhuzamként. Singer Anna izraelita szülésznő 1881-ben keltezett levelében azt panaszolta el a kalocsai püspöki szentszéknél, hogy Horváth Ignác plébános nem keresztele meg azokat a gyermekeket, kik az ő kezei között láttak napvilágot. Az eset kivizsgálása során kiderült, hogy Horváth Ignác „csak” a bábától tagadta meg a templomba lépés jogát, aki kétségbeesésében minden követ megmozgatott, hogy a katolikus anyák a tilalom ellenére ne forduljanak el tőle.²³

Böhm Rozália elsőként a tekintetes vármegyei ítélszék elé járult panaszával. 1841 augusztus 21-én, Szegváron került sor a vitás felek kihallgatására. Jancsovics József két héttel később levelben tájékoztatta püspökét az ügygel kapcsolatos álláspontjáról.

A plébános ebben az írásában elismerte, hogy hivatalba lépése óta tiltotta a zsidó bábának a katolikus templomban való megjelenést. Érvelésének gerincét a kereszteleetlen gyermekkel kapcsolatos hitelvek alkották.²⁴ Jancsovics úgy vélte: ha a kereszteleetlenek templomba bocsátását illetően az egyház bármilyen engedményt tenne a jövőben, azt elsőbb a büntelen gyermekekkel, mintsem a más vallású szülésznőkkel szemben gyakorolná. A plébános ugyanakkor nem

20 DEÁKY 1996. 97.

21 VPL APar. Cs. 1841. június 31. Böhm Rozália bábaasszony levele.

22 VPL APar. Cs. 1842. július 19. Jancsovics József plébános levele a váci püspöknek.

23 Mivel Singer Anna a fizetésért illetően nem tudott megegyezni a községgel, a plébános úgy döntött, hogy az ügy letisztázásáig nem engedi, hogy az izraelita bába a templomba lépjen. „Részemről mindaddig, míg vagy a megye, vagy a község által hivatalos községi bábának nem minősítetik, hogy a községgel kellemetlenségbe ne jöjjenek, nem engedem meg ők templomban ténykedni. Egyúttal kijelentvén előtte, hogy részemről abba nem avatkozom, ha egyesek netalán szülés alkalmával házaikhoz meghívják őt”. A kalocsai püspöki szék arra utasította a plébánost, hogy hallgassa ki a bábát a kereszteleést illető alapvető tudnivalókról. Ezt a kötelmet a világi törvények is elvárják a plébánostól, legyen szó bármely vallású szülésznőről. Az utasítás pontosan úgy szólt: hogyha Singer Anna megfelel az elvárásoknak, Horváth Ignác nem akadályozhatja a szülésznőt hivatása gyakorlásában. Kalocsai Érseki Levéltár, Acta Parochialis - Dusnok, (Továbbiakban: KÉL APar. – D.) I. 2. b. 1881. A forrásért köszönettel tartozom Dr. Bárh Jánosnak.

24 Aki „valamely napon 5½, vagy 7½ regveli órákor e népes városban a sekrestyében a Sz. Mise Áldozatokon megjelenik, Hidegben melegben, a Kisded gyermekek, kik Keresztény Szülektől származottak, siránkozásait fogja hallani, kiket még Kisded zsoldoskákat sem enged az A.SZ.(Anyaszent)Egyház rendíthetetlen elveinél fogva Egyházaikba bebocsátani, s csak ott kivélebb marasztaltatott, néhol a Templomok Bemeneteleinél tartoztatott fel [...] míg magokat a Jézus Krisztusnak le nem kötelezték.” VPL APar. Cs. 1841. szeptember 9. Jancsovics József plébános levele a váci püspökhöz. A kereszteleésre hagyomány szerint csak a keresztszülők és a bábaasszony kísérték el a gyermeket. A sekrestye előtt a keresztanya a gyermek nevében megvallotta a keresztséget, majd a pap a stólát nyújtva bevezette őket a templomba. Ezen szentségi óvintézkedések az áteredő bűn dogmatikájából vezethetők le.

mulasztotta el megemlíteni, hogy a városban szép számmal akadnak olyan, felesketett bábaasszonyok, akik hiánytalanul megfelelnek a katolikus asszonyok elvárásainak.²⁵

Böhm Rozália – miután felismerte, hogy érvei nem hatják meg a plébánost – felajánlotta, hogy amennyiben szükség mutatkozik rá, egy közelben tartózkodó katolikusot fog felkérni a szükségkereszttség elvégzésére. A plébános az elképzelés hallatán ingerülten csattant fel: „De hogyan fogja ezeket megtehetni éjtszakának idején, a gyermek rögtöni haldoklásakor? Az anyai méhből, valami Tagon kimutatkozó Élet esettyén, mikor a szemérem miatt, még a nemben is válogatás teendő? [...] Nyíltan nékie megmondám: hogy az én K. (katolikus) Némberem körül, Megegygyezésemmel nem szolgálhatik. A mit azonnal Ki is Hirdeték. Hozzá adván, hogy Én senki erszényével nem parancsolhatok – és ha a Méhe gyümölcsének örök veszélyeztetésével nem gondol, Lelkipásztori óvásom ellen is, miattam használhattya.”²⁶ Jancsovics tagadta, hogy vallási gyűlöletből idegenítette volna el a zsidó bábát a katolikus asszonyoktól: érveinek középpontjába az újszülöttek lelki üdve iránti aggodalom állt.

A plébános a püspöknek írt jelentés végén kifejtette, hogy minden ilyen és ehhez hasonló ügy a papi méltóságot veszélyezteti, így komolyan megfontolja a szülésznő elleni vádemelést: „Én jogosítva leendek, hogy ezen ármánykodó Júdea nemzetűt a Ts. Ns. Vármegye szoros kérdőre vonnya, hogy a Papi személyem illy veszedelmes üldözése idejében, az Egyháznak mázolt türeelmetlenség mocskosságáért nekem illő elégtétel adódjék.”²⁷ A „veszedelmes üldözések idejére” tett utalás háttérben Jancsovics jobbágyii megrázkódtatásainak árnya kísért. Jobbágyiban egy Kaszap nevű bocskoros nemes lázítása következtében a jobbágyok a fiatal Jancsovics plébánost is ki akarták végezni a nemesekkel együtt. A katonaság azonban időben közbelépett, így a plébánost szerencsésen kiszabadították.²⁸ Az izraelita bába és a csongrádi plébános vitájának végkimenetelét illetően források már nem állnak rendelkezésünkre.

Megélhetési gondok vezették Szabó Mihályné Juhász Ágnes²⁹ és Takáts Andrásné Kiss Veronika városi okleveles szülésznőket egy, a Jancsovics plébános egykori elvárásaival szögesen ellentétes panaszlevél megfogalmazására. A levél keletkezése idején, 1852-ben az egyházmegye főpásztora a frissen beiktatott Roskoványi Ágoston, a csongrádi plébános Virter Lajos volt.

A nevezett szülésznők panasa szerint az izraelita bába „Banó Mihály volt csongrádi Plebánus Úr gyengesége végett” katolikus asszonyok gyermekeit is megkereszteli, ha úgy hozza a szükség. Nem derül ki, hogy még mindig Böhm asszonyról van-e szó. Ugyanakkor bizonyos, hogy a fenti eset után egy évtizeddel az izraelita bába is végzett házi kereszteléseket Csongrádon. Minden bizonnyal megélhetési gondok vezették kenyértörésre, hisz a katolikus asszonyok így nagyobb eséllyel vették igénybe szolgáltatait.

Juhász Ágnes és Kiss Veronika határozott kérése volt, hogy Virter Lajos plébános tegye jóvá „gyöngé kezű” hivatali előde hibáját. Vagyis tiltsa el a házi kereszteléstől az izraelita bábát, és

25 „Miképpen bocsájtam (a bábát) az Én Uram Istenemnek tisztaságos Lakjába, avagy avagy Szívveljem az ő sz. Edényei körül forgolódni, még pedig minden törvényes bontani szokó szükség, és veszedelem és hejányosságon (hiányosságon) kívül e városban, a holl 11 Bába s közöttök kettő okleveles serinnyen (serényen), Lelkiisméretessen, előttem eddig minden Erkölcsiség ellen való panasz nélkül a Tisztyeikben eljárnak?” VPL APar. Cs. 1841. szeptember 9. Jancsovics József plébános levele a váci püspökhöz.

26 VPL APar. Cs. 1841. szeptember 9. Jancsovics József plébános levele a váci püspöknek.

27 VPL APar. Cs. 1841. szeptember 9. Jancsovics József plébános levele a váci püspöknek.

28 ЧОВОТ 1917.

29 Képzettségét a megyei bábatanfolyamon szerezte.

szólítsa fel a csongrádi asszonyokat, hogy kerüljék a zsidó és a „lógós” bábákat.³⁰ A katolikus szülésznők elgondolása több lényeges ponton szinkronban áll a zsidó bába 1841-ben vázolt érveivel. Az eszmefuttatás egy egyszerű szillogizmuson alapul, mely a templomba lépés tilalmától kiindulva a más vallásúak által kiszolgáltatott szükségkereszttség érvényének megkérdőjelezésébe torkollik. Mint írják, a zsidó bába „a házaknál is kereszteltette a kisdedeket, *mi a Katholika hittel ellenkezik, s tiltakozik*, sőt az ezelőtti Megyés Püspök által is megtiltva volt, hogy az izraelita hiten lévő bába a Katholika SztEgyházba nem kereszteltethetett [...] – hanem egyedül az ő tulajdon feleihez utasítva volt.”³¹ A csongrádi szülésznők levele arról tanúskodik, hogy a katolikus egyház szükségkeresztelésre vonatkozó tétele, nevezetesen a szentség kiszolgáltatójának semleges mivolta könnyen félreértelmezhető kitétel. A városi szülésznők felterjesztésének következményeiről forrásaink hallgatnak.

A csongrádi zsidó bábák működéséről, számáról a későbbiekben töredékes adatokból értesülünk. Bizonyos, hogy a 20. század elejéig a hitközségnek mindig volt saját szülésznője. A századfordulóra már a magyarországi szülésznők negyede zsidó vallású volt,³² így a képzett bába igénye Csongrádon is könnyebben kielégíthető volt. 1904. július 10-én a *Csongrádi Újság* tudósított Rosenberg Jakabné Szilberer Mária csongrádi bábaasszonyt elhalálózásáról. A köztisztletben álló „nénit” akit „Csongrád apraja-nagyja ismert”, a rövid megemlékezés szerint nagy részvét mellett kísérték örök nyugalomra.³³

IRODALOM

BARTA László

1980 Az 1828. évi országos összeírás Csongrádon. In. BÁLINT Gyula György szerk.: *Mozai-kok Csongrád Város történetéből 1980*. Szegedi Nyomda, Szeged, 188–201.

BÁLINT Sándor

1943 A parasztlelet rendje. In. BARUCZ Lajos szerk.: *A Magyar nép*. A Művelődés Könyvtára 9. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. kiadása, Budapest, 201–248.

BÁRTH Dániel

2005 *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon*. MTA-ELTE Folklor Szövegelemzési Kutatócsoport, Agapé nyomda, Szeged.

CHOBOT Ferenc

1917 *A váci egyházmegye történeti névtára II*. Dercsényi Dezső vállalata, Pestvidéki Nyomda Vácott.

DEÁKY Zita

1996 *A bába a magyarországi népi társadalomban. (18. század vége – 20. század közepe)*. Budapest, Centrál Európa Alapítvány, Budapest.

30 VPL APar. Cs. 1852. május 7. Szabó Mihályné Juhász Ágnes és Takács Andrásné Kiss Veronika Csongrád városi szülésznők levele a váci püspöknek.

31 VPL APar. Cs. 1852. május 7. Szabó Mihályné Juhász Ágnes és Takács Andrásné Kiss Veronika Csongrád városi szülésznők levele a váci püspöknek.

32 DEÁKY 1996. 130.

33 *Csongrádi Újság* 1904. július 10. II. évf. 28. szám 3. old.

DEÁKY Zita – KRÁSZ Lilla

2005 *Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI – XX. század).*
Századvég kiadó, Budapest.

DUDÁS Lajos

1999 A római katolikus egyház megerősödése Csongrádon a 18. században. In. GEORGIÁDES
Ildikó – SEBESTYÉN István szerk.: *Oppidum Csongrád 1999.* Oppidum Csongrád Alapítvány, Csongrád, 7–27.

GÁT László

2006 *Csongrádi útikalauz* Kálmán I. Szeged.

MIHÁLYFI Ákos

1926 *Az emberek megszentelése (szentségek és szentelmények).* Egyetemi előadások a
lelkipásztorkodástan köréből. Stephaneum, Budapest.

SZENTI Tibor

1998 A bábák Hódmezővásárhelyen. In. NOVÁK László szerk.: *Az Alföld társadalma.* Az
Arany János Múzeum Közleményei VIII. Nagykőrös, 533–602.

UJVÁRY Péter

1929 *Magyar Zsidó Lexikon.* Budapest.

KÉZIRATOK

FÜZESI Péter

1960 *Csongrád város krónikája. adatok Csongrád város történetéhez.* Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum, Történeti Adattár 67–2008.

MAJZIK Zsanett

2009 *A csongrádi zsidóság története 1949-ig.* Kecskemét. Kézirat a szerző tulajdonában.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Heves Megyei Levéltár – HML

HML IV-416. 228. Anyakönyv, Maklár

Kalocsai Érseki Levéltár – KÉL

KÉL I. 2. b Acta Parochiarum - Dusnok, 1881.

Plébániai Irattár, Nagyboldogasszony Plébániahivatal, Csongrád – NPI

Historia Domus, Csongrád I. kötet

Születési anyakönyv, Csongrád 1783.

Váci Püspöki és Káptalani Levéltár

Acta Parochiarum Csongrád – VPL APar. Cs.